

SZALAI JÚLIA

BOB DEACON HALÁLÁRA

Bob Deacon neve nem ismeretlen a szociálpolitika hazai kutatói körében. Bár magyarul csak néhány írása jelent meg, a kelet-európai szociálpolitikával foglalkozó tanulmánykötetei gyakran bukkannak fel cikkek, könyvek hivatkozási jegyzékében; konferenciák vendéglőadójaként tartott előadásait pedig élénk emlékezettel őrzi a szakmai közönség. Sokszor járt Magyarországon és látogatása minden alkalommal nyomot hagyott. Személye és munkája mellett nemigen lehetett szótlannul elmenni: a mindig nagy lendülettel és elköteleződéssel kifejtett elméleti okfejtései, intézményátalakítási elgondolásai és érvei vagy lelkes azonosulást vagy mélyről jövő elutasítást szültek, a higgadt közléptű reakció csaknem mindig hiányzott. És ez Bob szerint így is volt rendjén. Nem várta, hogy mindenki szeresse, amit képvisel, de mindent elkövetett, hogy vitapartnerei legalább olyan tisztán fejtsek ki az övével ütköző álláspontjukat, mint amennyire ő maga a racionális meggyőzés eszközével igyekezett elérni az azonosulást, ami mögött minden csalódás és frusztráció ellenére a nemzetközi baloldali politikai közösség gyarapításának szüntelen vágya munkált.

Bob Deacon meggyőződéses marxista volt és maradt akkor is, amikortól marxistának lenni kétségeket szülő és gyanakvással kísért szellemi alapállásnak minősült. Közelebről, a hatvanas évek újmarxizmusában találta meg azt a keretet, amely az elidegenedés és a kizsákmányolás fogalmai mentén segített értelmezni az elosztási viszonyok strukturális egyenlőtlenségeit, a szegénység problémáit és – mindenekelőtt – az állam és a gazdaság feletti demokratikus kontroll megvalósíthatatlanságát a kapitalista társadalmakban. A marxizmus élő tradíciója hozzásegítette a hatvanas évek angliai munkásmegmozdulásainak értelmezéséhez, és keretet adott sorozatos kivérzésük tudományos igényű interpretációjához. Egy szóval, Deacon számára a marxizmus totális elméleti háttérrel biztosított, amely alkalmas volt minden lényeges elosztáspolitikai jelenség és a szociálpolitikai intézmények diszfunkcióinak értelmezéséhez. Intellektuális lehorgonyozása a marxizmusnál azonban nem járt szellemi merevséggel. Sőt, munkájának vezérfonala volt a pluralista látásmód. Ennek jegyében tekintette dolgának, hogy nyitottsággal közeledjen az angol szociálpolitikában oly fontos fábiánus reformizmushoz, sőt, a nyolcvanas évek elején újult hevülettel hódító konzervatív irányokhoz is. Fontosnak látta, hogy egyre finomodó okfejtésekkel válaszoljon a thatcheri években különös erőre szert tett privatizációs és korporatista elgondolásokra, amelyek a szociálpolitikai (és egészségügyi) szolgáltatásokhoz való hozzáférés esélyegyenlősége helyett a piaci hatékonyságot és az intézményi innováció jelentőségét hangsúlyozták. Bob Deacon dialógikus marxizmusa párbeszédre hívta elméleti

ellenfeleit, és sokat tett, hogy írásban vagy konferenciákon ezek a dialógusok valóban kibontakozzanak. Marxizmusa nem pusztán elméleti választás volt, hanem megélt tapasztalatok és élelmények tudományos igényű elbeszélésének nyelve is.

Több mint harminc éven át tartó barátságunk és egy bő évtizedet felölelő közvetlen kutatói együttműködésünk során módom volt megfigyelni, amit hasonló plaszticitással ritkán lát az ember: Bob Deacon esetében a személyes élettörténet és a szakmai munka kivételes erővel fonódott össze. Elsőgenerációs értelmiségi volt: vasutas édesapja és konyhai kisegítőként dolgozó édesanyja három gyermeke közül az egyetlen, aki egyetemet végzett. Mint e háttérből indulva gyakori, az irányt a természettudományok felé vette: vegyészi diplomát szerzett. Mindeközben azonban erős szálakkal kapcsolódott a hetvenes évek munkásmegmozdulásaihoz: odaadó aktivistaként dolgozott a bányászok, majd az egészségügyi dolgozók sztrájkjainak szervezésében, kitartó résztvevője volt a munkásrészvételt követelő szakszervezeti programok előkészítésének, és persze apadhatatlan lendülettel igyekezett megteremteni az egyetemi ifjúság és a munkások szövetségét. Mindeközben ráébredt, hogy a természettudomány nem lesz élethivatása: mozgalmi munkája elmélyítéséhez a politikával érintkező társadalomtudományi stúdiumokra van szüksége. Éles váltással beiratkozik a London School of Economics Social Policy and Public Administration szakára, ahol Richard Titmuss tanítványa lesz. Diplomája megszerzése után már egyenes az út a kutatáshoz, amit azonban kezdettől haláláig közvetlen politikai élmények inspirálnak.

Ismeretségünk is efféle inspirációk mentén született. Az angol munkásmegmozdulások apadásával, majd elenyészésével, s a korábbi munkáskövetelések teljes negálására épülő thatcheri konzervatív szociálpolitika győzelmével Deacon figyelme a nyolcvanas évek Kelet-Európája felé fordult. Az izgatta, hogy az államszocialista berendezkedések mennyiben tették gyakorlatukká az egyenlőség elméletben hangoztatott gondolatát, és vajon ezekben az országokban léteznek-e intézmények, amelyek szavatolják a demokratikus részvételt és az elosztási viszonyok feletti társadalmi kontrollt. Persze nem volt naiv: nem a Kánaánt kereste. Inkább a nyugattal való összehasonlítás lehetséges dimenziói izgatták és persze azok a különbségek, amelyek a szociálpolitikát keresztül-kasul szelő egyenlőtlenségek magyarázatául szolgálnak a radikálisan különböző két rendszerben. De ami a kérdésfeltevést különösen érdekessé tette, az a pártállami rendszer hasadása volt: a nyolcvanas évek erősödő ellenzéki mozgalma, a SZETA egyre szélesedő tevékenysége, majd a rendszerváltás közvetlen előzményeként napvilágot látott radikális reformgondolások világosan kirajzolták a liberális értelmiség által elgondolt változás értékhatárát és lényegi kitorési pontjait. A Magyarországon, illetve a Szolidaritás mozgalma által átfogott Lengyelországban tett sűrű látogatások szinte önjáróan teremtették meg az új kutatási projektet: a fennálló szociálpolitikák összehasonlító bírálatát, és a radikális reformok megvalósíthatóságának társadalomkritikai elemzését. Bob Deacon szinte a kelet-európai változások követe lett: az általa, illetve kettőnk által szerkesztett három kötet országról országra haladva, szisztematikusan mutatja be a radikális szociálpolitikai reformok

potenciális alapvetéseit, illetve az efféle reformokat eleve ellehetetlenítő hatalmi konstellációkat. Még egy évtizednek kellett eltelnie, hogy kiderüljön: a kelet-európai újkapitalizmus a magánpiaci struktúrák kialakítása közepette süket maradt és marad a korábban elgondolt radikális szociálpolitikai reformok iránt, sőt, az egyenlőtlenségek és a szegénység növekedése, az éledő rasszizmus, a széleskörű kirekesztődés és leszakadás jelenségei az e problémákkal szembeni társadalmi védekezés gyengülését jelzik. Mindez Bob Deacont arra sarkallta, hogy figyelmét a hatalmi viszonyok elemzése felé fordítsa, mert e viszonyok beható analízise nélkül nemigen tehető érvényes állítás a szociálpolitika rendszeréről. Ugyanakkor a kapitalista berendezkedés, a tőke hatalma limitálja a hatékony társadalmi beavatkozás lehetőségét.

Ezen a ponton új érdeklődés született. Meggyőződvn arról, hogy a nemzeti kormányok mozgástere igencsak limitált, és különösen az az átalakuló Kelet-Európa sérülékeny viszonyai közepette, Deacon figyelme a globális egyenlőtlenségek felé fordult, és különösen e viszonyok intézményes alakítói, a nemzetközi szervezetek felé. Érdekes felfedezése volt, hogy e szervezetek maguk is sokfélék, és sokféle érdekeltséget képviselnek: az ENSZ a nemzetek együttélésének kompromisszumát, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (az ILO) a korai szakszervezeti tradíciókat és egyenlőségalapú elosztási politikákat, míg a Világbank és az IMF a nemzetközi nagytőke gazdasági és hatalmi érdekeit. E felfedezés nyomán alapította meg 1992-ben a *Global Social Policy* című folyóiratot, ami a globalizáció szociális hatásainak szisztematikus elemzése mellett a nemzetközi és intézmények közötti értékkonvergencia és -diffúzió egyik fontos szócsöve lett. Hasonló című könyve pedig beható elemzését adta annak, ahogy a nemzetközi szervezetek – élükön a Világbankkal és az IMF-fel – tevékeny alakítói a kelet-európai átalakulási folyamatoknak és fontos szereplői a szociálpolitika leértékelődésének a régióban. Ebben a könyvben szerepet kapnak a civil hangok is. A demokrata beállítottságú szerző globális összefüggésben mutatja be az alakuló NGO-szektor helyét és potenciális szerepét a tőkés érdekek védelmével szembeni fellépés társadalmi mozgalmában. Következtetései persze visszafogottak, de mindenesetre lefektetik egy új globális szociálpolitika létrehozatalának alapvetéseit.

Az örök szakmai megújulás és az alapvető beállítódás szilárdságának ötvözete új színnel gazdagította Bob Deacon pályáját élete utolsó szakaszában. Amikor válása után a komoly történelmi tradíciókat őrző, festői kisvárosba, Hebden Bridge-be költözött, bizonyos értelemben visszatért ifjúságának közösségi tradícióihoz. A közösségfejlesztés, a helyi demokrácia és az elosztási viszonyok iránti érzékenység tevékeny fellépésre sarkallta: rövid időn belül létrehozta a városfejlesztés társadalmi egyesületét, amely hamar presztízst és rangot szerzett, és az önkormányzat komoly tárgyalópartnerévé vált. Ahogy barátai elmesélték, egyre súlyosbodó betegsége közepette sem engedett a lendületből. Egyik reformtervezetet vetette papírra a másik után, és még halálos ágyán is annak a tárgyalási stratégiának a kimunkálása foglalkoztatta, amellyel elérhető, hogy a városvezetés a város tegye a befektetések élére – a súlyos árvíz sújtotta – szegény terüle-

tének közösségi forrásokból való rekonstrukcióját. Mivel tisztában volt az efféle lobbitevékenység csapdáival is, utolsó tervezete nemcsak városfejlesztési elgondolás, hanem program a nyilvánosság és az átláthatóság feltétlen biztosítására, valamint a fejlesztendő városrész lakóinak mobilizálására. E késői tervezői és szervezői munka rendkívüli alkotás – bár hozzátehetjük: hű az életúthoz.

E rövid kis írás talán érzékelteti: Bob Deacon halála nemcsak személyes veszteség azoknak, akik baráti és közvetlen munkatársi viszonyt ápoltak vele, hanem az a szociálpolitikai gondolkodás és cselekvés nemzetközi közösségének is. Egy izgalmasan és inspiratívan gondolkodó, ugyanakkor elméleti megfontolásai szerint következetesen cselekvő kutató ment el közülünk, akinek szakmai és emberi teljesítményét nem egykönnyen pótolhatjuk.